

Salattuja elämiä 1700-luvulla – Monipuolista suomalaista tutkimusta eliittien historiasta ja kirjakulttuurista

Päivi Maria Pihlaja

Cecilia af Forselles & Tuija Laine (toim.) 2008. Kirjakulttuuri kaupungissa 1700-luvulla. Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjaston julkaisuja 20. Helsinki: SKS. 190 s.

Johanna Ilmakunnas 2009. Kuluttaminen ja ylhäisaatelin elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa. Tampere. 370 s.

Liisa Lagerstam 2007. A noble life. The Cultural Biography of Gabriel Kurck (1630–1712). Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia. Humaniora 349. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia. 394 s.

Jessica Parland-von Essen 2005. Behagets betydelse: Döttrarnas edukation i det sena 1700-talets adelskultur. Möklinta: Gidlund. 251 s.

Jyrki Siukonen 2006. Mies palavassa hatussa: Professori Johan Welinin maailma. Helsinki: SKS. 358 s.

Kirsi Vainio-Korhonen 2008. Sophie Creutzin aika. Aateliselämää 1700-luvun Suomessa. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1183. Helsinki: SKS. 398 s.

Charlotta Wolff 2005. Vänskap och Makt. Den svenska politiska eliten och upplysningstidens Frankrike. Helssingfors: Atlantis. 450 s.

Viime vuosina Suomessa on tehty paljon varhaismodernia aikaa ja erityisesti 1700-lukua koskevaa uutta tutkimusta. Lieneekin paikallaan luoda silmäys joukkoon tutkimuksia ja katsoa, mitä ne tarjoavat kasvatuksen historiasta kiinnostuneelle lukijalle. Tarkasteluun on tässä otettu eräitä etupäässä eliittien historiaa sekä kirjakulttuuria Ruotsin valtakunnassa käsitteleviä väitöskirjoja tai muita tutkimuksia.

Osa teoksista lähestyy aikakautta yhden keskushahmon kautta. Liisa Lagerstamin "kulttuurihistoriallinen elämäkerta" pureutuu kohdehenkilön elämäntapaan ja tarkastelee suurvalta-ajan aatelmiehen toimijuuden rakentumista. Kirsi Vainio-Korhosen naishistoriallinen tutkimus pyrkii viehkeällä otteella valottamaan 1700-luvun aatelisnaisen elämäntapa- ja elinpiiriä. Jyrki Siukosen tutkimus puolestaan seurailee unohdetun Turun oppineen opintomatkoja Euroopassa ja maalaa samalla pittoreskin kuvan 1700-luvun kulttuurin omaperäisyyksistä.

Useissa väitöskirjoissa ovat tutkimuskohteena aatelisen elämäntavan piirteet. Jessica

Parland-von Essen tutkii tyttöjen kasvatusta 1700-luvun aateliskulttuurissa. Charlotta Wolf-
fin teoksessa Ruotsin valtaeliitin toimintakenttä ja eetos sijoitetaan eurooppalaiseen, kos-
mopoliittiin ulottuvuuteensa. Aatelista elämäntapaa tarkastellaan myös Johanna Ilmakun-
naan väitöskirjassa, jossa näkökulmana on säädynmukainen kuluttaminen. Artikkelikokoel-
ma *Kirjakulttuuri kaupungissa 1700-luvulla* luo puolestaan katsauksen aikakauden kaupun-
kielämään kirjanomistuksen näkökulmasta.

Ansiona mainituille tutkimuksille on aikakauden kuvaaminen hyvin ihmisläheiseen
tapaan. Vaikka useimmissa kasvatushistoria ei ole varsinainen tähtäin, biografisesti ja kult-
tuurihistoriallisesti värityneet teokset sivuavat läheltä kasvatuksen kaltaisia teemoja sekä
varhaismodernin ihmisen elämän tai elinpiirin rakennusaineita. Näitä teemoja pyritään täs-
sä katsauksessa tuomaan ilmi.

Kirjojen kiertoliikettä 1700-luvun kaupungissa

Cecilia af Forsellesin ja Tuija Laineen toimittama *Kirjakulttuuri kaupungissa 1700-luvulla*
juhlistaa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran 2006 julkaisemaa HENRIK-tietokantaa. Hen-
rik Grönroosin kokoamalle aineistolle perustuva tietokanta sisältää ennen vuotta 1809 Hel-
singin perunkirjoissa ja huutokauppaluetteloissa mainitut kirjanimekkeet ja omistajat.
Aineistosta inspiroitunut artikkelikokoelma tarjoaa kiinnostavan katsauksen kirjahistorialli-
siin aineistoihin ja näkökulmiin ehkä enemmänkin kuin 1700-luvun kaupunkiin. Valjastaes-
saan useat tutkijat samojen aineistojen kimppuun se havainnollistaa, mitä kaikkea niistä
oikein voidaan kirjahistorian menetelmin saada irti.

Jokseenkin kronologisesti tarjoillut artikkelit keskustelevat keskenään välttäen kuiten-
kin päällekkäisyydet. Yhdessä ne tarjoavat eräänlaisen keskustelevan kirjahistorian oppaan.
Vaikka kirjahistoria tarjoaa monipuolista kulttuurihistoriallista tietoa aikakauden autentti-
sista lukemistoista, lukeminen ei ole välttämättä varsinainen tähtäin. Tekijät muistuttavat,
ettei kirjan hankkineen henkilön voida tietää koskaan lukeneen teosta sen enempää kuin
päättellä tämän olleen sen kanssa samanmielinen. Miksi kirja hankittiin, jää yleensä vaille
varmuutta.

Kirja ei näyttäydykään artikkelikokoelmassa staattisena esineenä tai hengentuotteena,
vaan jatkuvassa liikkeessä. Hetki, jolloin kirja jättää merkin lähteisiin, on usein sama, jol-
loin se vaihtaa omistajaa. Kirjan kierto kertoo kirjan käyttötavoista. Voidaan mainita vaik-
kapa hitaasti omistajaa vaihtava uskonnollinen kirjallisuus ja sen vastaparina nopeakiertoit-
set oppi- ja koulukirjat. Oppikirjojen vilkas kierrätys uuteen käyttöön kuvastuu esiintymi-
sissä useammin huutokaupoissa kuin perunkirjoissa.

Tiettyjen ryhmien kirjanomistusta sekä säädyn vaikutusta kirjanomistukseen valottavat
erityisesti Tuija Laineen ja Jyrki Hakapään osuudet. Esimerkiksi oppikirjat näyttäytyvät
papiston perunkirjoissa porvaristoa useammin. Tuija Laine kuvaa reformaatiosta kummun-
nutta tarvetta kansankieliseen uskonnolliseen perusopetukseen. Papiston tehtäviin kuului
huolehtiminen seurakuntalaisten peruskasvatuksesta ja tätä kautta kirjallisuuden hankinta
myös muille (ennen alan ammattimaistumista suoranainen kirjanvälityskin). Ammattiväli-
neistöä oli myös syytä säilyttää tai testamentata seuraavalle sukupolvelle.

Aateliskasvatuksen salat

Säädyn merkitys näkyy vahvana myös Jessica Parland-von Essenin väitöskirjaan pohjautu-
vassa teoksessa *Behagets betydelse: Dötrarnas edukation i det sena 1700-talets adelskul-*

tur. Aatelistyttöjen kasvatusta käsittelevä tutkimus sisältää paljon lähdekriittistä pohdintaa ja pyrkii kiintoisasti käsitteellistämään kasvatusta kulttuurisena ilmiönä. Käsitteiden käyttöä pohjustetaan teoksen alkuosassa, joka painottuu teoriaan ja kirjallisuuteen. Se ei tarjoa niinkään tiukkaa työmetodia vaan teemoja, joilla selitetään kiintoisasti aatelisten kasvatuksen taustavoimia.

Parland-von Essen valitsee huolellisesti termin *edukation* korostaakseen aatelisten kasvatuksen sosiaalisuutta kaltaista luonnetta. Tätä kuvataan kulttuurisena "kylläntymisenä" (*kulturell impregnering*). Kasvatus merkitsi ylimystölle leimallisen käytöksen ja tyylin siirtämistä seuraavalle sukupolvelle osallistumisen, esimerkin ja tottumuksen välityksellä.

Keskeisenä tekijäksi kuvataan aatelisten pyrkimys suojata 1700-luvun loppupuolen murroskautena uhanalaiseksi koettua eliittikulttuuria. Tämä voi selittää muun muassa "epäpedagogisuuden" ideaalia, joka ilmeni vaikkapa huolettomassa suhteessa oikeinkirjoitukseen. Kanssakäymiselle rakentuneen kasvatuksen ja käytöskoodien hienovaraisuuden – jopa näennäisen oikullisuuden – voidaan katsoa heijastelleen halua vältellä ääneen lausuttuja normeja ja tehdä näin eroa muihin ryhmiin.

Seurallisuus aatelisten eetosena

Aatelisten eetosta ja elämäntapaa käsittelevissä teoksissa kulkee punaisena lankana säädynmukainen ulkomuoto ja kyky miellyttää. Tätä ei tule suinkaan tulkita aiheen pinnallisuuteksi, vaan ymmärtää päinvastoin eräänlaisena aatelistenkulttuurin ydintä leimaavana syvärakenteena. Parland-von Essen hyödyntää analyysissään kulttuurisemioottista terminologiaa kuten muodon ja merkin käsitteitä. Vaikka termit ovat moniselitteisiä, ne havainnollistavat pinnan, ulkoisen käytöksen ja vaikutelman merkitystä. Oikeanlaisella olemuksella ja käytöksellä oli ratkaiseva merkitys aatelistille, jonka itsemäärittymisen alueena toimi nimenomaan kanssakäyminen.

Tämän 1700-luvulle tyypillisen seurallisuuden eli niin kutsutun *sosiabiliteetin* roolia tuo esiin myös Charlotta Wolffin väitöskirjaan perustuva teos *Vänskap och Makt. Den svenska politiska eliten och upplysningstidens Frankrike*. Wolff tutkii teoksessaan valtaeliitin kosmopoliittia ideologiaa (erityisesti ranskalaisen kulttuurin roolia sekä matkojen kulttuurisia, poliittisia ja sosiaalisia taustoja). Toisaalta hän toteaa, että kosmopoliittisuus tuki kasvua patriootiksi. Käytännön harjoitus armeijassa tai diplomaattina, akateeminen peregrinaatio tai opillinen vaellus, tai suhteiden luominen ulkomaisiin säätyveljiin tarjosivat luonnollisen tavan "matkustaa, kohdata ja kokea maailma kehittämällä sen piirissä arvostelukykyään ja makuaan" (s. 40, suomennos PP).

Wolffin teoksessa aatelisten näköaloja kuvataan lähtökohtaisesti kosmopoliittisuuden näkökulmasta. Matkat ulkomaille ja ajatusten liike eivät näyttäyty minään lisänä tai irrallisena vaiheena kasvatusohjelmassa, vaan kiinteänä elementtinä "sivilisaatioprosessissa ja erityisen eliittisosiabiliteetin kehittämisessä". Oletus on toki läsnä myös muissa tutkimuksissa. Yksittäisten henkilöiden elämäntarinoista käyvät ilmi Euroopan matkoille annetut merkitykset ja moninaiset tavoitteet.

Kiertomatkat Euroopassa

Vaikka Wolff toteaa kalliiden, englantilaistyypisten *grand tourien* mannermaalle olleen harvinaisia, sisältyi monien ruotsalaisalatelisten poikien nuoruusvuosiin jonkinlainen kiertomatka Euroopan seurapiireissä, hoveissa ja muissa huvittavissa tai hyödyllisissä kohteissa –

usein myös upseerikoulutus ulkomaaisessa palveluksessa tai diplomaattina. Aatelismiesten rinnalla matkaili toisaalta monia oppineisuuden alalla uraa tehneitä henkilöitä. Nämä nauttivat edellisten matkaseurana tai tuutorina mukavaa palkkaa sekä mahdollisuudesta perehtyä lähietäisyydeltä Euroopan oppineisuuden keskuksiin.

Erään tällaisen, Turun yliopistosta lähtöisin olleen oppineen matkoista kertoo Jyrki Siukosen kiehtova teos *Mies Palavassa hatussa. Professori Johan Welinin maailma*. Teos kumoaa opintomatkoja koskevat mielikuvat päämäärähakuisena tiedonkeruuna ja korvaa ne värikkäällä mannermaisella seikkailulla, joka heijastelee 1700-luvun makua kaikenlaisiin outouksiin. Pariisissa tapaturmaisesti menehtyneen Welinin tarinassa perinteisempi intellektuaalin toiminnan kuvaus jää aikakauden omaperäisyyden, jopa eksoottisuuden, varjoon. Welinin opintomatka näyttää muotoutuneen lopulta itsetarkoitus – uusi elämä, jolta Welin ei enää halunnut palata, vaikka raha oli jo kauan sitten tullut vastaan.

Aatelin osalta *grand tourin* kaltaiset, kalliit kasvatuksen muodot – vuosien pituisiksi venyneet ulkomaanmatkat tai yliopisto-opinnot – voidaan ymmärtää myös tilaisuutena erottautumiseen. Johanna Ilmakunnaan väitöskirja *Kuluttaminen ja ylhäisaatelin elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa*, jossa käsitellään von Fersenien suvun tilikirjoja ja muita kuluttamista kuvaavia aineistoja, kuvaa kuinka valtavia uhrauksia ylhäisaateli oli valmis tekemään parhaan mahdollisen kasvatukseen eteen.

Tuhlailusta ei ollut kyse, vaan välttämättömyydestä noudattaa aatelista ulkomuotoa ja elämäntapaa tukevia, säädynmukaisia kulutustottumuksia. Ilmakunnas toteaa nuorukaisille leimallisiksi menoeriksi nimenomaan opinnot, ulkomaiset kotiopettajat ja ulkomaanmatkat. Kasvatus heijasteli myös tarvetta opetella hallitsemaan aatelisuuteen kuulunut ylellisyyden ja kohtuullisuuden tasapaino. Tosin isillä ja pojilla näytti olevan kohtuudesta hieman eri käsitykset, ja valmennus rahankäytössä olikin yksi opetuksen aihe. Joka tapauksessa kasvatus nähtiin merkittävänä sijoituksena suvun tulevaisuuteen.

Sukupiiri kehyksenä

Kasvaminen suvun ja säädyn jäseneksi kuvataan tutkimuksissa kasvatuksen kivijalkana. Tätä tuo esiin myös Liisa Lagerstamin väitöskirja *A Noble Life. The Cultural Biography of Gabriel (1630–1712)*, joka selvittää erään varhaismodernin ajan aatelismiehen elämäntapaa. Laukon kartanoa myöhemmin isännöineen Kurckin, suomalaisittain Kurki, oppivuodet huipentuivat nekin matkoihin Euroopan seurapiireissä sekä kaivattuun kenttäkokemukseen Espanjan armeijassa, mikä oli tärkeää myöhemmän uran kannalta. Lähdemateriaali, joka valaisisi Kurckin varhaisvuosia tai opinto-ohjelmaa, todetaan kuitenkin vähäiseksi. Muihin tietolähteisiin nojautumalla Lagerstamin onnistuu silti rakentamaan nuoruusaikaa käsittelevään osuuteen varsin elävän kuvauksen tyyppillisestä aristokraatin kasvatuksesta.

Jo käytännön järjestelyissä suvun merkitys on tärkeä. Kasvu suvun jäseneksi oli mahdin tae. Jälkikasvun toimittaminen jo pikkulapsena suvun merkkihahmojen hoiviin vahvasti Lagerstamin mukaan sukusiteitä ja loi edellytykset sosiaalisten verkostojen punomiselle. Samasta syystä suvun päämies eli *patronus* oli suostuvainen ottamaan vastuun sukulaisten kasvatuksesta ja valvomaan sen etenemistä. Kurckin tunnetun suvun ja Gabrielin perheen laajuus, omistukset ja toiminta havainnollistavat suurvalta-ajan Ruotsin valtakuntaa yksittäisen henkilön tai suvun toiminnan tilana.

Sukupiirin roolia tuo esiin myös toinen henkilöhistoriallisesti suuntautunut tutkimus Turun yliopistosta, Kirsi Vainio-Korhosen teos *Sophie Creutzin aika – Aatelistelämää 1700-luvun Suomessa*. Teemaltaan se liittyy Parland-von Essenin naishistorialliseen aiheeseen.

seen, mutta tutkimuksilla on erilainen tähtäin. Edellinen tarkastelee kasvatusta eräänlaisena kulttuurisena toimintona, joka paljastaa jotain itse aateliskulttuurin olemuksesta. Vainio-Korhonen näkee puolestaan säädystä ja sukupiirissä maalauspuhjan, jolle hahmotella erään historian katveeseen jääneen aatellisnaisen ääriviivat.

Vainio-Korhonen pyrkii lähemmäs kohdehenkilöään kuvaamalla lähemmin eteläsuomalaisten aatelisperheiden elämää ja keskinäisiä suhteita. Kotipiirissä tapahtunut kasvatus (sillä kouluunhan aateli ei tietysti jalallaan astunut) on tyttöjen osalta jäänyt kaksinkertaisesti lähteiden katveeseen. Vainio-Korhosen käsittelemä Creutzin sisarusten tapaus vahvistaakin aineiston rajoitteet. Myöhempien elinvuosien osalta tutkija voi analysoida säilynyttä kirjeenvaihtoa, virallisia dokumentteja kuten kummiluetteloita tai muita yleisemmin ympäröivää elinpiiriä koskevia aikalauskuvauksia. Näistä on tuotavissa esiin se, mitä vaikkapa Sophie Creutzista voimme ylipäänsä saada tietää. Aatelliselämässä keskeinen sukupiiri nähdään siis ratkaisuksi lähdeongelmaan, joka koskee yleisemmin kodin piiriin sulkeutunutta naishistoriaa.

Parland-von Essen, joka tutkimuksessaan syventyy kysymykseen aatelistyttöjen kasvatuksesta, onnistuu paikantamaan eräitä kattavampia aineistoja. Tällaisen tarjoaa esimerkiksi eräiden isien ja tyttärien välinen kirjeenvaihto. Se kuvaa jokseenkin erilaisia tapauksia vuosisadan loppupuolelta, mutta kielii joka tapauksessa miesten mielenkiinnosta ja vaikutusvallasta tytärten kasvatukseen. Sen merkitys korostui erityisesti vallan laskukierteessä, jolloin suvun asemalle etsittiin tukea tytärten avioliittomarkkinoilla.

Opintoja ja luonnekasvatusta

Tutkimukset tuovat esiin aatelin ja muodollisen oppisivistyksen ambivalenttia suhdetta. Parland-von Essen toteaa, kuinka aateli määritti itsensä seurallisuuden ja kanssakäymisen avulla, asettaen vastakkain *pendantin* ja *galantin*. Sivistys sai kyllä tukea sulavaa käytöstä, mutta ei antaa ikävyyttä tai kirjanoppinutta vaikutelmaa. Samaa ristiriitaa sivuaa myös Wolff käsitellessään ruotsalaisen eliitin suhdetta eurooppalaiseen filosofiaan ja tieteeseen. Vaikka filosofiaa ja oppineisuutta kohtaan osoitettiin mielenkiintoa, asenteisiin vaikutti henkinen etäisyys seurallisuuden ja oppineisuuden välillä. Aatelin omakuva rakentui kanssakäymisessä toisten kanssa, kun taas filosofin osalta korostui tyypillisesti omakohtainen arviointi ja sisäinen riippumattomuus.

Luonnetta muokkaava kasvatus saa tutkimuksessa keskeisen sijan. Kasvatuksen kulttuuriset tehtävät korostuvat ja tarkastelu etäännyy instituutioista. Toisaalta eräiden instituutioiden, kuten yliopiston, roolista aatellisopinnoissa jää hieman ristiriitainen kuva. Aatellispojat viettivät hyvin nuorina yliopistojen liepeillä pitkiäkin aikoja, ammentaen oppia myös majoittajina toimineilta professoreilta ja yksityisistä opintopiireistä. Ilmakunnasta lainaten, tutkinnoille ei silti pantu painoa, sillä aatelilta odotettiin tekemisissään "helppoutta". Myös Vainio-Korhonen toteaa teologispainotteisen yliopiston lähinnä paikaksi, jossa 1700-luvun suomalaisaatelin pojat kiertelivät "sivistämässä" itseään tähtäämättä mihinkään tutkintoon.

Lagerstamin kuvauksessa yliopisto tuntuu tarjoavan 1600-luvun aatelismiehelle monenlaista; niin käytännön oppia vaikkapa sotatoimissa tarvitussa matematiikassa kuin moraali-kasvatusta historian ja etiikan avulla – maustettuna tietenkin aatelin tarpeisiin järjestetyllä tanssi- tai miekkailuvalmennuksella. Turussa ja Uppsalan yliopistossa tutkintonsa viimeistelleen Kurckin tapauksessa yliopisto näyttäytyä tärkeänä askeleena myös sääty-ylpeyden, oikean ilmaisutavan tai olemisen taidon hiomisessa. Oppivuosiin liittyi luonnollisesti myös kalavelkojen maksua opinahjon alempisäätysten kurinpitäjien kanssa.

Aatelisia varten hiotun opintosuunnitelman merkitystä korosti jo 1600-luvun alussa vastuu hallinnon viroista. Koska ritariakatemia ei Ruotsissa ollut, yliopiston opinto-ohjelman suunnitteluun käytettiin paljon aikaa. Kun aatelisuus ei 1700-luvun lopulla enää ollut takeena pääsyyllä virkamiestehtäviin, kasvatukseen oli entistä enemmän syytä panostaa. Ilmakunnaan tutkimuksessa von Fersenin poikien substanssiopinnot (kuten lakitiede) tuntuivat saavan hyvinkin artikuloitua merkityksen. Yliopisto-opintojen merkityksiin voisi näin ollen mieluusti paneutua enemmänkin.

Teoksista käyvät ilmi aateliskasvatuksen erilaiset muodot, tavoitteet ja myös sisällöt. Tyttöjen ja poikien eroavat opetusohjelmat heijastelevat luonnollisesti tulevaisuuden rooleja. Hyvän maun ja ylhäisen olemuksen hallitseminen kertautuu kaikille luonnollisena tavoitteena. Opintoissa risteili muun muassa luonnetta muokkaavia tavoitteita, miellyttäviä käytöstapoja tukevaa koulutusta sekä käytännöllistä osaamista, mutta lisäksi jopa naisillakin joitakin teoreettisia aiheita (jotka ulottuivat moraalisisista tai esteettisistä teemoista jopa tieteeseen). Parland-von Essenin esiin nostamasta aiheesta, perheeseen palkatun kotiopettajan erikoisesta asemasta säätyjen rajapinnassa, olisi lukenut mielellään enemmänkin.

Yksilö, ryhmä ja sääty

Eräät osiot Wolffin ulkomaisia vaikutteita käsittelevässä tutkimuksessa nostavat mieleen kasvatuksen vastavoimat, joita ehkä yllättävänkin harvoin tuodaan esiin: korruptoivat elementit. Välillisesti aiheen voi liittää myös kirjahistoriaan, ja mainittakoon, että *Kirjakulttuuri kaupungissa* -teoksessa Minna Ahokkaan artikkeli tuo kuvaan myös sensuurin eli sen, mitä alamaisten ei haluttu Ruotsin valtakunnassa lukevan. Missä määrin kasvatuksen tarkoituksena tutkimuksissa näyttäytyy yleisesti hyveen omaksumisena, missä määrin taas paheen ja heikkouksien kitkemisenä?

Käsilä olevista tutkimuksista useimmat eivät tutki kasvatushistoriaa sinänsä, eikä tätä kysymystä ihmiskuvasta siksi juuri käsitellä. Lagerstam tulkitsee Gabriel Kurekin 1600-lukulaisen itseymmärryksen perustuneen positiiviseen humanistiseen ihmiskuvaan, jonka mukaan ihminen taipui luonnostaan kohti hyvettä. Parland-von Essen kuvaa muun muassa asenteita sukupuoliin ja lapsuuteen. Vainio-Korhonen viittaa huoneentaulun maailmaan. Tutkimuksen palautuvat pikemminkin säädyn sisäiseen dynamiikkaan tai aatelisideaalin, eikä tällaisia pohjarakenteita tai ajatusmalleja kovin näkyvästi nosteta esiin. Nousee toisaalta kysymys, näyttääkö jonkinlainen yleisempi, vakaumuksenomainen ihmiskäsitys tai uskonnon pohjavire kepeällä 1700-luvulla jo ainakin aateliin osalta hieman vanhanaikaiselta.

Käsiteltyä vuosisataa leimaa tunnetusti subjektin problematiikka ja yksilöllisyyden nousu. Muun muassa *Kirjakulttuuri kaupungissa* -teoksessa käy ilmi, ettei sääty-yhteiskunta jättänyt kirjojenkaan osalta juurikaan tilaa yksilölliselle maulle. Tätä ilmentää esimerkiksi kaunokirjallisuuden vähäisyys pappien kirjastoissa. Individualistisempi lukemiskulttuuri astuu näyttämölle kokoelman toisessa puoliskossa. Minna Ahokkaan, Cecilia af Forsellesin ja Ilkka Mäkisen tekstejä värittää jo ekstensiivisempi lukuhalu. Moraalikasvatusta tukeviksi kasvattaviksi lukemistoiksi mainitaan tyypillisesti historia ja antiikin aiheet, mutta myös romaani sai pedagogista arvoa eläytymisen vaikutuksen vuoksi. Vuosisadan loppua kohden nämä monipuolistuvat lajityypit herättelivät kuitenkin jo sitä, mitä af Forselles kutsuu artikkelissaan lukijan "minuudeksi" tai "sisimmäksi".

Yksittäisen ihmisen tila säädyn ja ryhmän puitteissa onkin aihe, joka nousee esiin eri tavoin. Parland-von Essen toteaa, että ulkoisen mallin joustamattomuudesta huolimatta

aateliskasvatukseenkin jäi sisällöllistä liikkumavaraa, joka salli erilaiset muunnelmat ja vaihtelut. Toisaalta halu ymmärtää ihmiselle jäänyttä tilaa nousee mieleen siksi, että useat tutkimuksista kohdistuvat yhteen kohdehenkilöön. Elämänkohtaloita tarkasteltaessa ei voi välttää kysymystä, kuinka ymmärtää varhaismodernin ihmisen sidoksia ryhmäänsä tai tunkeutua tämän henkilökohtaiselle alueelle. Kuten kirjahistorioitsijat joutuvat arvioimaan lähteittensä kuvaamien kirjastojen "tyypillisyyttä", liittyvät elämäkerralliseen historiaan likeisesti ihmisen tyypillisyyttä tai yksilöllisyyttä koskevat pohdinnat.

Lähteet ja ääneen lausumaton

Yleinen tässäkin käsiteltyjen teosten tutkimuksellinen peruste on pyrkimys löytää uusia lähdeaineistoja ilmiöistä, joiden tavoittaminen on lähtökohtaisesti vaikeaa. Usein kodin piirissä eletty naishistoria on tästä yksi usein mainittu, Kirsi Vainio-Korhostakin innoittanut esimerkki. Toisaalta useissa teoksissa kohteena ovat eliittiryhmät, joista aineistoja kuitenkin on kohtuullisesti. Kuitenkin tekijät korostavat valinneensa kohteekseen henkilöitä, joiden yleinen merkitys tai historioitsijoilta osakseen saama huomio on ollut vähäisempää – vaikkapa "keskinkertaisia" aatelismiehiä, kuten Lagerstamin hyvistä asemista lähtenyt, mutta vaille erityistä mainetta jäänyt Gabriel Kurck.

Samantyyppisten kysymysten äärelle tuntuvat usein vievän yksittäisten henkilöiden elämäntalot. Ne johtavat väistämättä mieleen kuinka monet asiat jäävät lopulta lausumatta ja kirjaamatta tahattomista tai tarkoituksellisista syistä. Parland-von Essen tuo esiin laajempia haasteita, jotka liittyvät aateliskulttuurin ulossulkevaan luonteeseen. Tutkija ei voi nojautua esimerkiksi näennäisesti monipuoliseen kasvatushistorialliseen aineistoon, aikakauden kasvatusoppaisiin. Näiden laatijoina ja kohderyhmänä olivat nimittäin muut, aatelia kopioivat ryhmät, kun taas aatelisto itse piilotti ylhäisen olemisen taidon kirjoittamattomien sääntöjensä taakse. Toisaalta on mahdotonta saada tietoa vaikkapa aatelisnaisten kasvatuksen todellisista hedelmistä aihealueilla, joita ei pidetty heille sopivina, koska he luonnollisesti välttivät tällaisia ilmaisemasta.

Sophie Creutzia tutkiva Vainio-Korhonen tuo ohimennen esiin, kuinka haastavaa toisen käytöstä saattoi olla ymmärtää jopa aikaisten kesken. Aatelismiehen galantti liehakointi nolostutti alempisäätyistä tyttöä, joka ei tunnistanut leikin vivahteita ja erehtyi pitämään sitä turhan totena. Mutta mikäli tulkintaa oli vaikeaa tehdä jo samassa ajassa rinnakkaisissa "kulttuureissaan", tutkijalle ovat lisäksi rasitteena ajallinen etäisyys ja lähteiden rajoitteet. Vaan ehkäpä juuri tuon epävarmuuden tähden "aitoja" tunteita ja tapahtumia on niin houkuttavaa arvuutella – kuten Vainio-Korhosen rakentaessa kertomuksensa jännitettä tunteikkaille kirjeille, joissa G. M. Armfelt muisti nuoruudenystävänsä Sophie Creutzia.

Kuinka tavoittaa se, mitä ei lausuta ääneen? Uusien lähdeaineistojen etsiminen aatelin elinpiiristä ja metodologiset ratkaisut sallivat täyttää aukkoja tai pyrkiä lukemaan oikein sitä, mitä on sanottu, tehty tai kirjoitettu. Tutkijat lähestyvät ongelmakenttää kulttuurin, sukupiirin ja toimijuuden kaltaisilla käsitteellisillä apuvälineillä, joilla saadaan ote kohdehenkilöön tai muotoillaan heitä selittävä konteksti. Niin kutsuttu uusi henkilöhistoria johdattaa Lagerstamin miehuuden ja toimijuuden jäljille. Lagerstam pohtii ihastuttavalla nöyryydellä varhaismodernille ihmiselle jäävää tilaa suvun, säädyn tai kulttuurin sisällä. Toisaalta lähteiden puutteessa Lagerstamin joutuu usein viittaamaan opintojen suhteen aikakauden tyypillisiin toimintatapoihin ikään kuin Gabrielin omina.

Jyrki Siukosen teoksen kohdehenkilö Johan Welin ei ole myöskään jättänyt juuri merkkejä lähteisiin. Hänen jäljilleen saattelevat eri olosuhteissa ympäröivät tapahtumat ja hah-

mot. Siukosen teos kuvaa yksittäisen ihmisen etsintää menneisyyden hämärästä suorastaan visuaalisella lumovoimalla. Päähenkilön ääriviivat pyritään hahmottelemaan ikään kuin silhuettina häntä ympäröivien tapahtumien vastavaloon.

Pikantimpien hahmojen ja anekdoottien yhteys Weliniin tuntuu paikoin jäävän etäiseksi, mutta kaiken kaikkiaan Siukonen hyväksyy päähenkilönsä jäävän osin arvoitukseksi. Ehkä juuri tämä myönnytys sallii historian henkilölle hänen kaipaamansa henkilökohtaisen tilan, täydentäen Siukosen pohdinnat yksittäisen henkilön "tyypillisestä epätyypillisyydestä".

Yleisesti ottaen on piristävää ja lukijalle palkitsevaa, ettei näissä tutkimuksissa piilouduta yhden muotitermin tai teorian taakse. Sen sijaan että historiaa tulkittaisiin yhden käsitteen tai mallin kautta, pikemminkin astellaan avoimin silmin katsomaan, millaisia jälkiä menneisyys on jättänyt arvioitavaksi. Toisaalta ne johdattavat mielenkiinnolla odottamaan lisää tutkimusta vaikkapa aikakauden ilmaisumuotojen, retoriikan, kirjeiden kirjoittamisen taidon, käytösmallien ja normien, sivistyksen tai kirjallisen kulttuurin historiasta.

Arvioidut tutkimukset ovat arvokkaita lukuelämyksiä myös siksi, että ne herättävät ajatuksia historiantutkimukselle olennaisista lähdeteknisistä – kenties eettisistäkin – kysymyksistä, kuinka menneisyyden ihmisen kasvu- ja elinpiiri on vuosisatojen ylitse tavoitettavissa ja asetettavissa akateemisen tutkimuksen kohteeksi. Samalla ne muistuttavat, ettei tyhjentävää vastausta ihmiselämään tai hänen toimintaansa lopulta ole, ja muistuttavat näin historian rikkaudesta ja omaleimaisuudesta.

Päivi Maria Pihlaja on filosofian tohtori ja työskentelee CIMOssa tutkijana